

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА АРХІВОЗНАВСТВА

УДК 97+80(08)(477-25)«19»:01

ЗБІРКА «MINERVA» ЯК БІБЛІОГРАФІЧНА ПАМ'ЯТКА ТА ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Буряк Л. І.

У статті аналізується видання «Minerva» – збірка історично-філологічного семінарію Київських вищих жіночих курсів як бібліографічна пам'ятка й історичне джерело, що синтезує різноманітну інформацію. Збірка розглядається водночас як втілення корпоративного входження жіноцтва у наукове життя і як джерело, що надає можливість реконструювати нові та корегувати вже існуючі моделі гуманітарного простору початку ХХ ст.

Обґрунтовується гіпотеза щодо джерельної інформації видання, яка не обмежується проблемами жіночої освіти, а надає можливість різноманітніше відчувати колорит епохи, краще уявити суспільні трансформації початку ХХ ст., відкриває нові перспективи щодо осмислення проблем історіографії, тогочасних культурних процесів, інтелектуальних, психологічних, етичних характеристик соціуму, університетського наукового середовища, його окремих представників.

Ключові слова: «Minerva», Київські вищі жіночі курси, бібліографічна пам'ятка, історичне джерело.

СБОРНИК «MINERVA» КАК БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТЬ И ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

Буряк Л. И.

В статье анализируется издание «Minerva» – сборник историко-филологического семинария Киевских высших женских курсов как библиографическая достопримечательность и исторический источник, синтезирующий разнообразную информацию. Сборник рассматривается одновременно как подтверждение корпоративного вхождения женщины в научную жизнь и как источник, позволяющий реконструировать новые и корректировать уже существующие модели гуманитарного пространства начала ХХ в.

Обосновывается гипотеза относительно источниковой информации издания, которая не ограничивается проблемами женского образования, а предоставляет возможность разнообразнее почувствовать колорит эпохи, лучше представить общественные трансформации начала XX в., открывает новые перспективы для осмысления проблем историографии, культурных процессов, интеллектуальных, психологических характеристик социума, университетской научной среды, ее отдельных представителей.

Ключевые слова: *«Minerva», Киевские высшие женские курсы, библиографическая достопримечательность, исторический источник.*

THE PUBLICATION «MINERVA» AS A BIBLIOGRAPHIC MONUMENT AND A HISTORICAL SOURCE

Buryak L. I.

The article analyzes «Minerva» – the publication of historical and philological seminar of Kyiv Higher Courses for Women as a bibliographic monument and historical source that synthesizes various information. The edition is regarded as the embodiment of corporate entry of women in academic life and as a source that provides a creation of new models of humanitarian space as well as the correction of existing ones in early twentieth century.

It's hypothesized that the source information is not limited by the problems of female education, but provides an opportunity to better imagine the social transformation of the early twentieth century. It opens new prospects for understanding the problems of historiography, cultural processes, intellectual, psychological and moral characteristics society, university research environment, its individual representatives.

Keywords: *«Minerva», Kiev Higher Courses for Women, bibliographic monument, historical source.*

Постановка проблеми. Серед друкованих видань, що виходили у Києві на початку XX ст., збірка «Minerva» посідає особливе місце з огляду на задум, змістовну й авторську складову. Ініційоване історично-філологічним семінарієм Вищих жіночих курсів у Києві, це видання виявилось унікальною спробою відреагувати на тогочасні соціокультурні зміни, передусім прагненням наукової еліти, університетської професури зокрема, сприяти появі праць, авторами яких були жінки. Члени редакційної комісії збірки – професори Київського університету

св. Володимира, обстоюючи ідею публікації розробок слухачок Курсів, небезпідставно вважали, що це підвищить їхній інтерес до самостійної наукової роботи, а загалом стимулюватиме жіночі наукові дослідження. У зв'язку з випуском збірки висувалося ще одне не менш важливе завдання – ознайомлювати громадськість із маловідомою на той час науково-педагогічною діяльністю Курсів, сприяти поширенню їхньої популярності в суспільстві і тим самим заохочувати молодих представниць жіночої статі до здобуття вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Передбачалось, що збірка буде виходити три-чотири рази на рік, залежно від наявності коштів і накопиченого матеріалу. Але збіг драматичних подій початку ХХ ст., у вир яких поринула Європа, – Перша світова війна, революційні потрясіння, глобальні зміни політичних конструкцій, унеможливили втілення задуму в повному обсязі.

Перший випуск «Minerva» вийшов друком у 1913 р., останній – у 1917 р. Упродовж цього часу було видано всього шість книг: по дві – у 1913 і 1914 рр. і по одній – у 1915 і 1917 рр. Перші випуски збірки побачили світ у друкарні Т.Г. Мейнандера, що розташовувалась по вулиці Пушкінській у будинку № 20. Далі «Minerva» видавалась у друкарні А.І. Гросмана на Володимирській, 48 і надходила в продаж за ціною, яка коливалася від 80 копійок до 1 рубля.

Видання водночас є бібліографічною рідкістю і цінним історичним джерелом. Його повний комплект, всі шість випусків зберігаються у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. В інших бібліотеках знаходяться лише окремі випуски збірки [3, с. 446]. Колекція «Minerva» НБУВ сформована з різних зібрань (Державна публічна бібліотека УРСР, Бібліотека Українського інституту книгознавства, «Із книг Юліана Кулаковського»). Для збірки як історичного джерела наявність всіх її випусків є особливо важливою, оскільки таким чином унаочнюється загальна картина змісту, в повному обсязі репрезентується авторська складова. Це дозволяє сприймати джерело цілісно, відкриває можливість краще бачити і розуміти цінність різних рівнів його джерельної інформації.

Перший випуск «Minerva» відкривався колись широковідомим висловом давньоримського поета-лірика Гая Валерія Катулла:

*Quare habe tibi quidquid hoc libelli
Quaecunque; quod, o patrona virgo,
Pluss uno manet perenne saeclo.*

Як і сама назва збірки, епіграф свідчив про тогочасні культурні традиції. У ХІХ – на початку ХХ ст. символіка, особливо антична, мала велике значення. Вона, передусім, була маркуванням інтелекту та належності до освіченого середовища. Саме тоді, за твердженням сучасної німецької дослідниці Аляйди Ассман, символ, його зміст і поняття, а також їхня декодифікація, опинилися в центрі теорії культури в цілому [1, с. 239]. За задумом авторів, зовнішнє оформлення видання мало візуалізувати одну з домінуючих традицій античності – прагнення до освіти. Для обкладинки було віднайдено оригінальне зображення давньоримської богині Мінерви. Її спис і щит, як одвічні атрибути, були опущені долу, в руках богиня тримала приладдя для навчання. Тим самим жіночий образ актуалізував освіченість та мудрість як чесноти, що виступали ключовими міфологічними ідентифікаціями Мінерви, її функцію покровительки письменства і вчителів. У вступному слові до першого випуску висловлювалися великі сподівання з приводу того, що богиня, ім'ям якої названа збірка, «пребудет благосклонна к скромному начинанию и под своей эгидой обеспечит ему приветливый прием и вне стен родного учреждения» [11, с. IV].

Як історичне джерело збірка «Minerva» використовувалась у контексті вивчення історії Київських жіночих курсів, реконструкції групового портрету слухачок [6], історичної фемінології в українському наративі [2], проте ще не розглядалась із позицій багатовимірності, як джерело, що синтезує різноманітну інформацію. Масив інформації, яка міститься в цьому історичному джерелі, дозволяє розширити уявлення стосовно актуальних проблем історіографії, літературознавства, бібліографії, а також дещо підняти завісу над етичною складовою професійних стосунків викладачів і слухачок Курсів. Саме цій проблемі присвячується дана стаття,

у якій пропонується розглянути «Minerva» як джерело, що надає можливість реконструювати нові та корегувати вже існуючі моделі гуманітарного простору початку ХХ ст.

Назагал публікації збірника свідчили про широке коло наукових інтересів випускниць закладу. Зміст першого випуску був представлений розробками: Н. Полонської – «Наглядные пособия по русской истории», Н. Голубовської – «Географические данные в «Русской Правде», А. Купрієвич – «Стихотворения в прозе» Тургенева и «Диалоги» Леопарди», С. Ковалевської – «Драма Лопе де Веги «Великий князь Московский».

Другий випуск являв собою бібліографічний огляд навчальної літератури з історії, що видавалась упродовж 1890–1912 рр. [8]. Це був результат спільної роботи слухачок Курсів, ініційованої професором П.М. Ардашевим і здійснений під безпосереднім керівництвом Н.Д. Полонської, котра на той момент вже закінчила ВЖК в Києві та працювала асистентом історії.

Зміст III випуску (1914 р.) складався з праць І. Григор'євої «Суд во Франции при старом порядке по наказам третьего сословия Санского бальяжа» та Н. Ромашкан «Педагогика высшей школы».

У IV номері випуску (1914 р.) були надруковані праці В. Козловської «Славянские курганы и городища как исторический источник» та Л. Кудь «Костюм и украшения древнерусской женщины», що перебували в дискурсі загального наукового інтересу до історії жіноцтва [9]. В. Козловська наводила цікаві археологічні дані стосовно багатих жіночих прикрас, головних уборів, віднайдених при розкопках слов'янських курганів [7]. Стаття Л. Кудь, зокрема, містила цікаві висновки щодо еволюції жіночої моди, східних та західноєвропейських впливів на неї. Аналізуючи особливості жіночої зовнішності у давньоруську добу, одяг жінки, її прикраси, головні убори тощо, авторка широко використовувала праці В. Антоновича, М. Кондакова, К. Мельник, О. Забеліна, Б. Ханенка, а також матеріали Київського міського музею, літописи, записки іноземних мандрівників. Окрім цього, Л. Кудь посилалася на розвідку своєї колежанки В. Козловської «Славянские курганы и

городища, как исторический источник», демонструючи наукову загальноприйняту етику і повагу до молоді дослідниці.

П'ятий випуск був повністю відведений під працю Н. Голубовської «Владимир Мономах», що, безперечно, свідчило про вагомість цього дослідження.

У 1917 р. в VI номері друкувалися праці: Є. Палієнко «Городское управление во Франции при Людовике XIV по административной переписке эпохи», В. Демченко «Торговля Москвы с Литвой, Крымом и Турцией», Є. Романовської «Франция в 1789 году».

Всі праці вихованок подавалися до друку за рекомендаціями професорів Київського університету – П. Ардашева, А. Лобода, А. Сонні, В. Данилевича, які мали високий авторитет у науковому середовищі. Отже, етика стосунків, а головне – принципове ставлення до наукових досліджень стримували від надмірної компліментарності. Працям молодих дослідниць давалася скромна оцінка і в характеристиках переважала стримана тональність, проте критичне ставлення до публікацій не виключало поваги до авторської думки.

Науковий доробок слухачок репрезентувався відповідними лексичними конструкціями на кшталт «небольшие исследования», які вносили інколи «нечто новое в разработку научных вопросов», але при цьому наголошувалось, що підґрунтям висновків слугувало все ж таки самостійне вивчення джерел [11, с. III]. Інші публікації розглядались лише як спроби вдалого опрацювання малодоступних бібліографічних джерел і реферативного викладення вже існуючих наукових гіпотез. Їхня цінність полягала в ознайомленні громадськості з цікавими проблемами історії, літератури, археології. Деякі праці заслуговували на увагу у контексті теоретичної і практичної педагогіки як матеріал, що міг бути використаний у навчальному процесі в середній школі.

Водночас серед публікацій «Minerva» були й такі, що оцінювались за самими високими критеріями. Зокрема, працю випускниці Курсів І. Григор'євої П. Ардашев оцінив як таку, що була написана з великою увагою і любов'ю, мала абсолютну наукову новизну, оскільки на той час не існувало подібних монографій [5, с. IV].

З огляду на те, що два випуски («Критико-библиографический обзор учебной литературы по истории на русском языке с 1890 по 1912 г.»; «Владимир Мономах» Н. Голубовської) вийшли у форматі, який відрізнявся від інших, варто більш докладно зупинитися саме на них з метою виявлення актуальності та пріоритетності джерельної інформації у кожному з видань.

Необхідність бібліографічного огляду П. Ардашев пояснював потребою віднайти і представити найбільш професійні бібліографічні рецензії стосовно історичної літератури, що за останні два десятиліття з'явилась у великій кількості. Рецензії в періодичних виданнях були певним орієнтиром для викладання шкільних предметів, вони включали в себе різні елементи критичного аналізу підручників, зокрема відповідність рівню історичної науки й особливо методичній конструкції (структура, обсяг, стиль викладення матеріалу, ілюстративний ряд тощо).

Робота розглядалась як корисний інструментарій для допомоги молодим викладачам, що надавав би їм можливість краще зорієнтуватися у масиві нової літератури з історії. У тогочасній практиці книговидання бібліографічним оглядам приділялась особлива увага. Варто згадати, що київська університетська історична школа другої половини XIX ст. мала видатних бібліографів, серед яких – М. Костомаров, О. Котляревський, В. Іконников*. П. Ардашев також вважав за потрібне апелювати до бібліографічних оглядів, таких як «Указатель лучших по отзывам печати, учебников, наглядных учебных пособий и методических руководств на

* *О.О. Котляревський вважав, що тогочасна гуманітарна наука багато втрачала через відсутність розвиненої бібліографії (Котляревский А.А. На память будущим библиографам: заметка о библиографии в отношении науки к русской старине и народности // Отечественные записки. – 1862. – № 11. – С. 80). Неодноразово він наполягав на необхідності зафіксувати і бібліографічно обробити інформацію. Професійно укладений бібліографічний покажчик, на його думку, міг би мати велику користь, просуваючи уперед науку. Для справжнього бібліографа укладання покажчика – «это вместе с тем и умственный труд, предполагающий знакомство с наукой» (Котляревский А.А. Археологическая библиография // Сочинения: в 4-х т. – СПб., 1895. – Т. 47. – С. 550).*

русском и украинском языках, составленный Б. Сологубом и В. Симановским. СПб, 1909)», «Указатель книг по истории и общественным вопросам (по большей части с краткими отзывами о книгах, принадлежащими составительницам). СПб, 1909». Останній був підготовлений вихованками Вищих жіночих курсів у Петербурзі під редакцією університетських професорів і, очевидно, виявився своєрідним імпульсом для підготовки подібного видання в Києві.

Усвідомлюючи необхідність випуску бібліографічного покажчика, П. Ардашев відверто зізнавався, що ця надзвичайно копітка робота потребувала великих затрат часу. Отже, для реалізації проекту було вирішено залучити 29 слухачок Курсів, прізвища яких були зазначені у вступі до критико-бібліографічного огляду. Масив рецензій, в яких аналізувались 44 видання з історичної літератури за останні 22 роки, поділявся на дві частини: рецензії на підручники для молодшого і старшого віку. Надрукований огляд складав лише частину виконаної роботи і стосувався тільки підручників, що охоплювали російську історію. У майбутньому планувалося надрукувати подібні огляди стосовно навчальних посібників із російської історії, а також підручників та навчальних посібників з загальної історії. Власний внесок щодо укладання бібліографічного огляду П. Ардашев окреслив так: «... сгладить, насколько возможно, неизбежную в подобной многоголовой работе пестроту, смягчить наиболее кричащие недочеты в изложении и выдержатъ, по возможности, общий объективный тон последнего» [8, с. IX].

Як наголошувалось, основним гаслом роботи була об'єктивність, що зумовило відмову від поділу рецензій на «гарні» й «погані». Таким чином, стосовно одного й того ж видання траплялися коментарі часом із протилежними оцінками. Враховуючи таку особливість бібліографічних рецензій, слухачки мали зробити узагальнення стосовно кожного видання, підсумовуючи розмаїття висловлених думок.

Яскравим підтвердженням відносності оціночних критеріїв, суб'єктивності сприйняття історичної літератури можуть слугувати вміщені у збірці рецензії на підручники О. Єфименко – чи не єдиної на той час відомої жінки-історика, на яких варто

докладніше зупинитися. Реакція на її «Учебник русской истории для старших классов средне-учебных заведений» (1909 р.) була неоднозначною. «Учебник стоит вполне на высоте научных требований в смысле правильности изложения исторических фактов», – засвідчувалось у рецензії, надрукованій у Журнале Министерства народного просвещения [8, с. 150–151]. Особливо відзначались такі переваги: «спокойная объективность в изображении светлых и темных сторон нашего прошлого и в характеристике исторических деятелей». Інше видання – «Педагогический сборник» розмістив рецензію М. Покотила, також витриману у позитивному тоні. Йшлося про «огромные достоинства» підручника, його «...строгую научность, отсутствие сухости и педантизма», «красивое и интересное изложение», «осторожную передачу спорных вопросов», «мастерские характеристики эпох и лиц», «необыкновенную правдивость и честность в передаче трудных, щекотливых вопросов» [8, с. 151].

Проте рецензія С. Мельгунова у журналі «Вестник воспитания» мала вже зовсім іншу тональність. У ній наголошувалось, що «учебник г-жи Ефименко страдает недостаточной проработанностью», а його автор, хоча й відома дослідниця і викладачка Петербурзьких жіночих курсів, але «обнаруживает недостаточную опытность в преподавании истории в средней школе», її підручник «слишком детален, сух, труден для усвоения и серьезен» [8, с. 154]. Те, що автори інших рецензій вважали сильною стороною підручника, у цій рецензії закидалось як суттєвий недолік: «Изложение истории XIX в. слишком осторожно, особенно в истории общественных движений... Много субъективных взглядов...» [8, с. 154].

З огляду на таку розбіжність думок, цікавим виглядає пошук компромісного висновку щодо цього видання, зроблений укладачками бібліографічного огляду: «Учебник русской истории для старшего возраста г-жи Ефименко отличается строгостью, правдивостью и объективностью изложения. ...Но главное, на что обращают внимание все рецензенты, это – малопригодность труда ... в качестве учебника для средне-учебных заведений, что не мешает ему быть очень полезным историческим пособием» [8, с. 155].

Інший підручник О. Єфименко «Элементарный учебник русской истории. Курс эпизодический для младших классов средне-учебных заведений и городских училищ» (1911 р.), що з'явився через два роки, мав ще суперечливіші характеристики. У рецензії, автором якої був уже згадуваний С. Мельгунов – дописувач «Вестника воспитания», давалася досить критична оцінка. Йшлося про те, що підручник «непригоден для начинающих» через свою надто загострену науковість, недостатню увагу до культурно-побутових сюжетів та відсутність оригінальних ілюстрацій. У іншій рецензії, навпаки, зазначалось, що «Книга г-жи Ефименко отличается хорошим языком, отсутствием шовинизма, достаточным вниманием к культурной истории, хорошими иллюстрациями и приличною внешностью». М. Покотило, який надав позитивну характеристику попередньому виданню О. Єфименко, був послідовний у своїх оцінках щодо нового підручника, наголошуючи, що книга О. Єфименко – «один из самых лучших учебников для III кл. ...Изложение объективное, научный материал безукоризнен» [8, с. 51–52].

Стосовно цього рецензованого видання завдання укладачок бібліографічного огляду було ще більш складнішим, про що промовисто свідчив підсумок: «Приводимые рецензии в оценке учебника г-жи Ефименко сходятся лишь на том, что единогласно отмечают сухость изложения и трудность для усвоения. В остальном же мнения их расходятся... Одна признает учебник наилучшим из существующих, другая же отказывается признать его даже удовлетворительным» [8, с. 53].

З огляду на різкі оціночні розходження в бібліографічних рецензіях, своєрідним орієнтиром виглядають зауваги П. Ардашева стосовно відомого педагога, укладача бібліографічних покажчиків і автора багатьох рецензій – М. Покотила [10]. Наголошуючи на його професіоналізмі, П. Ардашев звертав увагу на те, що «отзывы столь опытного и сведущего педагога не могут не заслуживать внимания со стороны всякого начинающего преподавателя истории» [8, с. X].

Подібна неоднозначність оцінок, що особливо унаочнюється у виданні «Критико-библиографический обзор

учебной литературы по истории на русском языке с 1890 по 1912 г.», не може не викликати зацікавленість дослідників стосовно такого жанру як бібліографічний коментар. Поширений у тогочасних бібліографічних практиках, він мав свої особливості, закономірності й певні правила, зумовлені культурно-суспільними процесами.

У 1915 р. вийшов п'ятий, передостанній випуск збірника, який мав формат монографії Н. Голубовської «Владимир Мономах» під редакцією приват-доцента В.Є. Данилевича [4]. Дослідження ґрунтувалося на літописних джерелах і працях найавторитетніших істориків – російських (Бестужева-Рюміна, Карамзіна, Соловйова, Погодіна) й українських (Багалія, Грушевського, Довнар-Запольського, Костомарова, Линниченка та ін.). Усього перелік джерел і літератури, використаних Н. Голубовською, склав понад 100 найменувань.

Особлива увага в статті приділялася психологічним характеристикам Володимира Мономаха. За версією дослідниці, він був складним і неоднозначним політиком, у характері якого «щедрость и широкая милостиня» поєднувалися з «хищничеством» [4, с. 115]. Одним з переконливих аргументів на користь цього висновку був відомий факт – розгром Мінська, вчинений Володимиром Мономахом, про що свідчив сам князь, не намагаючись приховати своєї жорстокості. До того ж, як зазначалося, Мономах неодноразово власноруч приводив половців у Руську Землю, хоча й робив закиди, звинувачуючи в подібних вчинках інших князів. Авторка, попри свою молодість, зробила сміливий висновок стосовно того, що Мономах «как нравственная личность, не был выдающимся человеком, а тем более тем идеальным князем – христианином, каким его часто стараются zobrazить» [4, с. 116].

Дослідниці імпонували погляди Полевого, який, у свою чергу, критикував Карамзіна за його «пристрастие» до Мономаха [4, с. 116]. На завершення свого дослідження Н. Голубовська не випадково звернулася до поглядів М. Грушевського, до його характеристики Мономаха: «Мономах старался облекать свои действия в благовидную форму..., но в тоже время собственная выгода неизменно фигурирует в его деятельности и

обумовлює його поступки» [4, с. 116]. Тим самим дослідниця акцентувала на українській історіографічній традиції, надаючи їй перевагу у завершальній конструкції психологічного портрета Володимира Мономаха.

Власний висновок авторки звучав не менш промовисто і переконливо. На її думку, основною рисою Володимира Мономаха все ж таки було вміння поєднати власні інтереси з державними. З великою майстерністю він створював собі позитивний імідж в очах громадськості, старанно виправдовуючи свої вчинки, культивує легенди. Де правда, а де чергова міфологема, де істине обличчя Володимира Мономаха, а де маска, обернута до соціуму, – важко було розпізнати. Розкриваючи складний і суперечливий психологічний образ князя, дослідниця підсумовувала: «Обладая большим умом и любознательностью, справедливый правитель, добрый семьянин, заботливый хозяин, усердный сын церкви, он при всем том не останавливался ни перед чем, когда дело касалось его личной выгоды. И горе было тому, кто становился на дороге у этого «христианина»! Такова была эта личность, сложная и сильная, заполнившая своею деятельностью полстолетия и оставившая после себя глубокий след в истории Русской Земли» [4, с. 116].

Епіграф, яким відкривався перший випуск «Minerva», у перекладі з латини звучав приблизно так: «Візьми все, що можеш з цієї невеликої книги і нехай воно протримається довше, ніж одне життя». Схоже, що звернення Гая Валерія Катулла справдилося як своєрідне пророцтво, набувши своєї символічної і практичної вимірності.

Висновки. Збірка стала своєрідним втіленням корпоративного входження жіноцтва у науковий гуманітарний простір. Була здійснена покладена на неї місія, а саме – відбулась візуалізація жіночої присутності в історичних, філологічних, археологічних, педагогічних науках. З часом жінки-науковці стали органічною складовою академічно-професорського середовища. «Minerva» продовжує викликати інтерес дослідників, залишаючись актуальним історичним джерелом. Вона надає можливість різноманітніше відчувати колорит епохи, краще уявити суспільні трансформації початку ХХ ст., відкриває нові

перспективи щодо осмислення проблем історіографії, тогочасних культурних процесів, інтелектуальних, психологічних, етичних характеристик соціуму, університетського наукового середовища, його окремих представників.

Список використаних джерел

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
2. Буряк Л.І. Жінка в українському історичному наративі: автори, ідеї, образи (друга половина XIX – перша третина XX ст.) / Л.І. Буряк. – К.: Національна академія управління, 2010. – 368 с.
3. Волобуєва А. Періодичні видання Києва (1835–1917): покажчик. Т. III (російськомовні видання) / А. Волобуєва, Н. Сидоренко, С. Сидоренко, О. Школьна. – К.: Темпора, 2011. – С. 446.
4. Голубовская Н.П. Владимир Мономах. Под редакцией приват-доцента В.Е. Данилевича / Н.П. Голубовская // *Minerva*. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., 1915. – Вип. V. – 120 с.
5. Григорьева И.К. Суд во Франции при старом порядке по наказам третьего сословия Санского бальяжа. (Под редакцией и с предисловием профессора П.Н. Ардашева) / И.К. Григорьева // *Minerva*. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., – 1914. – Вип. III. – С. 1–116.
6. Кобченко К.А. «Жіночий університет Святої Ольги»: історія Київських вищих жіночих курсів / К.А. Кобченко. – К.: «МП Леся», 2007. – 271 с.; Ї ж: Слухачки Київських вищих жіночих курсів: груповий портрет // *Етнічна історія народів Європи*. – 2002. – № 12. – С. 49–54.
7. Козловская В.Є. Славянские курганы и городища, как исторический источник / В.Є. Козловская // *Minerva*. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., 1914. – Вип. IV. – С. 1–48.
8. Критико-библиографический обзор учебной литературы по истории на русском языке с 1890 по 1912 г. Учебники по русской истории // *Minerva*. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., 1913. – Вип. II. – 168 с.
9. Кудь Л.М. Костюм и украшения древне-русской женщины / Л.М. Кудь // *Minerva*. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., 1914. – Вип. IV. – С. 49–117.

10. Покотило М.П. Что читать народному учителю по истории / М.П. Покотило. – СПб., 1912. – 107 с.

11. Minerva. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., 1913. – Вып. I. – 161 с.

References

1. Assman A. Prostory spohadu. Formy ta transformatsiyi kulturnoyi pamyati / A. Assman. – K.: Nika-Tsent, 2012. – 440 s.

2. Buryak L.I. Zhinka v ukrayinskomu istorychnomu naratyvi: avtory, ideyi, obrazy (druha polovyna XIX – persha tretyna XX st.) / L.I. Buryak. – K.: Natsionalna akademiya upravlinnya, 2010. – 368 s.

3. Volobuyeva A. Periodychni vydannya Kyueva (1835–1917): pokazhchyk. T. III (rosiyskomovni vydannya) / A. Volobuyeva, N. Sydorenko, S. Sydorenko, O. Shkolna. – K.: Tempora, 2011. – S. 446.

4. Golubovskaya N.P. Vladimir Monomakh. Pod redaktsiyei privatdotsenta V.E. Danilevicha / N.P. Golubovskaya // Minerva. Sbornik, izdavaemy pri Istoriko-filologicheskom Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., 1915. – Vip. V. – 120 s.

5. Grigorva I.K. Sud vo Frantsii pri starom poryadke po nakazam tretyego sosloviya Sanskogo balyazha. (Pod redaktsiyei i s predisloviem professora P.N. Ardasheva) / I.K. Grigorva // Minerva. Sbornik, izdavaemy pri Istoriko-filologicheskom Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., – 1914. – Vip. III. – S. 1–116.

6. Kobchenko K.A. «Zhinochyy universytet Svyatoyi Olhy»: istoriya Kyivskykh vyshchykh zhinochykh kursiv / K.A. Kobchenko. – K.: «MP Lesya», 2007. – 271 s.; Yiyi zh: Slukhachky Kyivskykh vyshchykh zhinochykh kursiv: hrupovyy portret // Etnichna istoriya narodiv Yevropy. – 2002. – № 12. – S. 49–54.

7. Kozlovskaya V.E. Slavyanskie kurgany i gorodishcha, kak istoricheskiy istochnik / V.E. Kozlovskaya // Minerva. Sbornik, izdavaemy pri Istoriko-filologicheskom Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., 1914. – Vyp. IV. – S. 1–48.

8. Kritiko-bibliograficheskiy obzor uchebnoy literatury po istorii na russkom yazyke s 1890 po 1912 g. Uchebniki po russkoy istorii // Minerva. Sbornik, izdavaemy pri Istoriko-filologicheskom Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., 1913. – Vyp. II. – 168 s.

9. Kud L.M. Kostyum i ukrasheniya drevne-russkoy zhenshchiny / L.M. Kud // Minerva. Sbornik, izdavaemy pri Istoriko-filologicheskom Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., 1914. – Vyp. IV. – S. 49–117.

10. Pokotilo M.P. Chto chitat narodnomu uchitelyu po istorii / M.P. Pokotilo. – SPb., 1912. – 107 s.

11. Minerva. Sbornik, izdavaemyu pri Istoriko-filologicheskom Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., 1913. – Вып. I. – 161 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Буряк Лариса Іванівна, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник

Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського

вул. Володимирська, 62, м. Київ

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

ДАнные ОБ АВТОРЕ

Буряк Лариса Ивановна, доктор исторических наук, профессор, ведущий научный сотрудник

Институт биографических исследований Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского

ул. Владимирская, 62, г. Киев

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

DATA ON AUTHOR

Buryak Larysa Ivanivna, Doctor of Historical Sciences, Professor, Leading Researcher

Institute of biographical researches of V. I. Vernadskyi national library Ukraine, Kyiv, Volodymyrska Street 62

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

УДК 27-9(477)

ОПИСИ МОНАСТИРІВ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ ст. ЯК ІСТОРИЧНІ ДОКУМЕНТИ

Ластовська О. Л.

У статті розглядаються можливості вивчення і введення до наукового обігу достатньо широкого комплексу джерел – описів українських монастирів, що створювалися із середини ХVІІІ до початку